

Ділявер Мідатович Османов

Вальс як структурно-драматургічний чинник віденської оперети Йоганна Штрауса: жанрово-стильовий та диригентсько-інтерпретаційний виміри

УДК 78.085.2:782.8:781.68:78.071.

1Штраус»18»(436)(045)

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2026-1.18>

Ділявер Мідатович Османов
заслужений діяч мистецтв України, доцент,
професор кафедри оперно-симфонічного
диригування
Національної музичної академії України
ORCID: 0000-0001-7883-3828

Дата першого надходження статті до
видання: 09.01.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 10.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті:
20.04.2026

У дослідженні проаналізовано еволюцію професії диригента-хормейстера в українській музичній культурі і розглянуто її як складний історико-культурний і мистецький процес, зумовлений змінами соціального середовища, художніх пріоритетів та інституційних форм хорового виконавства. У ході досягнення мети досліджено трансформацію професійних функцій диригента-хормейстера від регентсько-утилітарної моделі керування хором до сучасного багатовимірного феномена, що поєднує художньо-інтерпретаційну, педагогічну, організаційну та соціокультурну діяльність. Виокремлено основні історичні етапи становлення професії, окреслено їхні характерні риси та визначено чинники, які вплинули на зміну статусу диригента-хормейстера в українській музичній традиції. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному осмисленні професії диригента-хормейстера як культуротворчого явища, що розвивається у взаємозв'язку з національною ідентичністю, репертуарною політикою та сучасними комунікативними практиками. Методологічну основу дослідження становлять системний та теоретичний підходи, що забезпечили цілісне осмислення професії диригента-хормейстера як багатовимірного соціокультурного й мистецького феномена. Сфокусовано увагу на доцільності вважати сформовану професійну діяльність диригента-хормейстера інтегративною системою, у межах якої поєднуються індивідуальні творчі можливості учасників хору та колективна виконавська концепція. У результаті дослідження встановлено, що сучасний диригент-хормейстер виступає не лише керівником виконавського процесу, але й лідером творчої спільноти та медіатором між хоровим колективом і суспільством. Доведено, що його професійна ефективність значною мірою залежить від здатності формувати сприятливе соціально-психологічне середовище в колективі, адаптуватися до умов цифровізації культури та використовувати нові форми комунікації для популяризації хорового мистецтва.

Ключові слова: диригент-хормейстер, хорова культура, українська музична традиція, професійна еволюція, диригентське мистецтво, мистецтво.

Постановка проблеми. Проблематика дослідження зумовлена стійким науково-виконавським інтересом до творчої спадщини Йоганна Штрауса (сина) – провідного представника віденської музичної культури другої половини XIX століття, чия діяльність суттєво вплинула на еволюцію танцювальних жанрів і, зокрема, на формування віденської оперети. Музика композитора, позначена яскраво вираженою мелодичною образністю, жанровою демократичністю та високим рівнем оркестрової майстерності, досі залишається актуальною як у концертно-сценічній практиці, так і в сучасному музикознавчому дискурсі.

Особливе місце у творчості Йоганна Штрауса посідає вальс, який у його інтерпретації зазнав суттєвої художньої трансформації: від побутового танцювального жанру до самостійного симфонізованого оркестрового твору. Саме симфонізація вальсу, поєднання танцювальної ритміки з розгорнутою оркестровою драматургією та витонченою тембровою палітрою, стала визначальним чинником формування індивідуального композиторського стилю Штрауса-сина. Ці риси органічно інтегрувалися і в його оперетну творчість, спричинивши становлення особливого типу танцювальної

оперети, в якій вальс виступає не лише жанровою прикрасою, але й структуро- та драматургічно значущим елементом.

У цьому контексті актуалізується питання диригентської інтерпретації вальсового начала у віденській опереті Йоганна Штрауса. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених історико-стильовим та жанровим аспектам його творчості, диригентський вимір осмислення вальсу в опереті залишається недостатньо систематизованим. Для виконавської практики принципово важливим є розуміння особливостей темпо-ритмічної організації, фразування, агогіки, балансування між танцювальною легкістю та симфонічною цілісністю, що безпосередньо визначає художню переконливість сценічного втілення оперет Штрауса.

Отже, проблема дослідження полягає у необхідності комплексного осмислення ролі вальсу в структурі віденської оперети Йоганна Штрауса з позицій диригентсько-інтерпретаційного підходу, що дає змогу поглибити уявлення про жанрово-стильову специфіку його творчості та сприяє підвищенню рівня сучасної виконавської інтерпретації.

Аналіз актуальних досліджень. На сучасному етапі музикознавчої науки проблема

жанрово-стильового осмислення та інтерпретації вальсу в творчості Йоганна Штрауса привертає стійку увагу як дослідників історії музики, так і практикуючих виконавців та диригентів. Аналіз актуальних наукових праць дає змогу виокремити кілька взаємопов'язаних напрямів дослідження, які формують теоретичне підґрунтя для розгляду вальсу у структурі віденської оперети.

Насамперед значний пласт досліджень присвячений соціокультурному та жанровому контексту оперетної творчості Йоганна Штрауса. У цьому аспекті показовою є монографія Камілли Криттенден *Johann Strauss and Vienna: Operetta and the Politics of Popular Culture*, у якій оперета розглядається як феномен міської культури Відня другої половини XIX століття. Авторка аналізує творчість Штрауса у зв'язку з процесами демократизації музичного мистецтва, формуванням нових моделей масової комунікації та популярної культури, наголошуючи на важливості танцювального начала, зокрема вальсу, як ключового елементу оперетної драматургії (Crittenden, 2023).

Вагомим для жанрово-стильового аналізу є також порівняльні дослідження, у яких творчість Штрауса розглядається в ширшому європейському контексті. Зокрема, у розділі Мануеля Сантоса Редондо *Jacques Offenbach and Johann Strauss II: Operettas, Waltzes, and the Value of Brands* здійснено компаративний аналіз творчих стратегій Йоганна Штрауса та Жака Оффенбаха. Автор акцентує увагу на ролі вальсу як жанрово-формульованого чинника віденської оперети та підкреслює специфіку австрійської традиції, у якій танцювальна музика інтегрується в оперетну форму на глибинному структурному рівні, що має безпосереднє значення для інтерпретаційної практики (Manuel Santos Redondo, 2023).

Окремий науковий інтерес становлять праці, присвячені особистості Штрауса як композитора й диригента. У сучасному дослідженні Пола Дж. П. Фуше та Ельме Штраус *The Waltz King, Johann Baptist Strauss II (1825–1899): psychobiography from a componential creativity perspective* творчість митця розглядається крізь призму психобіографічного підходу. Автори звертають увагу на особливості художнього мислення композитора, його виконавський досвід і диригентську діяльність, що суттєво вплинули на процес симфонізації вальсу та формування специфічного типу оркестрової мови, актуального і для оперетної творчості (Fouché, Strauss, 2024).

Поряд із фундаментальними науковими працями важливе місце посідають стилістичні проекти та магістерські дослідження, представлені в наукових репозитаріях. Зокрема, проєкт *Johann Strauss II and the Viennese Waltz* зосереджується на еволюції віденського вальсу та аналізі технічних і стилістичних особливостей музичної мови композитора.

Такі дослідження, попри навчальний статус, містять цінні спостереження щодо ритміки, формоутворення та оркестровки, що можуть бути використані у диригентсько-аналітичному контексті.

Окрему групу становлять методичні та емпіричні дослідження виконавської інтерпретації. Показовою у цьому плані є праця Цзянь Яна *An Empirical Study of Timing in the Recordings of "The Blue Danube"*, у якій на основі аналізу аудіозаписів простежуються темпові та агогічні варіації у виконанні одного з найвідоміших вальсів Штрауса. Отримані результати мають практичну цінність для диригентського осмислення вальсової стилістики, зокрема у сценічних жанрах, де поєднуються танцювальність і симфонічна логіка (Jian Yang, 2023).

Важливим джерельним підґрунтям для дослідження є також авторитетні музичні видання та звукозаписні колекції, зокрема серія *Strauss: Most Famous Waltzes* (Naxos, 1988), яка репрезентує широкий спектр вальсової та оперетної спадщини композитора. Такі ресурси дають змогу зіставляти нотний текст із виконавськими традиціями та практикою диригування, що є необхідним для комплексного інтерпретаційного аналізу.

Таким чином, аналіз актуальних досліджень засвідчує наявність значного наукового доробку, присвяченого історико-культурним, жанрово-стильовим та виконавським аспектам творчості Йоганна Штрауса. Водночас поєднання цих підходів у аспекті диригентсько-інтерпретаційного осмислення ролі вальсу у структурі віденської оперети залишається недостатньо систематизованим, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета статті полягає у виявленні ролі вальсу у структурі віденської оперети Йоганна Штрауса з позицій жанрово-стильового та диригентсько-інтерпретаційного підходів.

Методологія дослідження. Дослідження базується на комплексному підході, що поєднує музикологічний, жанрово-стильовий та диригентсько-інтерпретаційний аналіз. Розглянуто структурні, гармонічні та оркестрові особливості вальсів і оперет, їхню трансформацію від танцювального жанру до симфонізованих творів, а також принципи агогіки, фразування та сценічного втілення, що дає змогу визначити роль вальсу у структурі віденської оперети та окреслити особливості сучасної інтерпретації.

Результати та їх обговорення. Йоганн Штраус-молодший увійшов в історію музики XIX століття як видатний майстер танцювально-побутової музики, який поглибив і вдосконалив традиції австрійської народно-танцювальної практики. Його твори вирізняються мелодійною виразністю, природністю музичної мови та багатством художніх образів, що забезпечило їхню стійку популярність серед широкої публіки.

Штраус створив близько 500 творів у різноманітних жанрах – вальси, польки, кадрили, марші та твори для музичного театру, серед яких 15 оперет, одна комічна опера та один балет. Вальс у творчості композитора посідає центральне місце, становлячи приблизно третину концертно-побутових творів. Його внесок у розвиток жанру полягав не лише у продовженні традицій попередників (Шуберт, Вебер, Штраус-старший), але й у симфонізації вальсу та наданні йому поетичного змісту, що сприяло формуванню нового музично-драматургічного типу в опереті.

Вальси Штрауса, такі як «На прекрасному блакитному Дунаї» ор. 314, «Казки віденського лісу» ор. 325 та «Життя артиста» ор. 316, функціонують як танцювальні поеми, у яких поєднуються різноманітні душевні стани: від мрійливості та гумору до пристрасності та енергійності. Вони демонструють природні, часто несподівані переходи між музичними образами, що є особливістю авторського стилю.

На прикладі «На прекрасному блакитному Дунаї» видно, що Штраус-син успадкував форму від попередників (Й. Ланнера, Й. Штрауса-старшого), проте значно її вдосконалив: замріяний вступ переходить у серію п'яти контрастних вальсів, п'ятий з яких розширює тему першого, створюючи цілісну музично-драматургічну конструкцію. У диригентській практиці це накладає завдання чітко артикулювати контрастні музичні образи та забезпечити плавність переходів, зберігаючи відчуття ритмічної легкості та танцювальної природності.

Йоганн Штраус (син) став ключовою постаттю у розвитку віденської оперети XIX століття, значно вплинувши на формування її музичної мови через інтеграцію вальсу як структурного та драматургічного елементу. Перші оперетні спроби композитора, такі як «Індіго, або Сорок розбійників» (1871), демонструють поєднання віденської мелодійної традиції з «екзотичними» сюжетами. Хоча лібрето твору було слабким, публіка високо оцінювала музичні вставки, зокрема вальс «Так співають у моєму рідному місті», що продемонстрував потенціал Штрауса у створенні мелодійного й танцювального колориту оперети.

Подальші роботи, такі як «Карнавал у Римі» (1873), дали змогу композитору експериментувати з інтеграцією локального колориту та святкових музичних ритмів, що разом з ліричною музикою наблизило оперету до ліричної опери. Особливе значення Штраус приділяв танцювальним формам: вальсу, польці, чардашу та галопу, які органічно перепліталися з драматургією та створювали характерні для віденської сцени легкість і святковість.

Найяскравішим прикладом синтезу танцювальної музики і театральної дії стала «Летюча миша» (1874). Тут вальс став не лише музичною, але й драматургічною основою оперети. Відомий

вальс G-dur із фіналу II акту виконує роль символу твору, поєднуючи мелодійність, грацію та енергійний ритм. Композитор вдало застосовує восьмитактові конструкції, хорові епізоди та тематичні вступи, створюючи музичні образи, що підкреслюють емоційний стан персонажів. Наприклад, у вальсі «Брати, брати і сестри» поєднання шампанського, танцю та гумору нівелює соціальні бар'єри, демонструючи здатність музики формувати відчуття єдності та радості.

Вальс у творчості Штрауса також слугує засобом музичної інтерпретації емоцій: сум, очікування, радість чи захоплення передається через характерні гармонійні переходи та темпові нюанси. У «Летючій миші» це особливо помітно у фіналах актів та терцетах, де музика через ритм і мелодію створює безперервний танцювальний потік, інтегруючи емоційний і сюжетний розвиток.

У пізніших творах, таких як «Циганський барон» (1885), Штраус розширює роль вальсу, поєднуючи його з національними мотивами (угорськими та циганськими) і лірико-романтичними сюжетними лініями. Вальс тут стає не лише музичним елементом, але й засобом драматургічної та психологічної характеристики персонажів. Лірична оперета Штрауса демонструє, що танцювальна форма може органічно поєднуватися з емоційною наповненістю та розвитком сюжету, що було новаторським для віденської сцени кінця XIX століття.

Диригентська практика Штрауса, зокрема його участь у постановках власних оперет, підкреслює важливість інтерпретації темпу, динаміки та артикуляції вальсу. Використання швидких темпів, контрасту між повільними ліричними фрагментами та енергійними танцювальними вставками створює ефект «життєрадісного екстазу», який став візитівкою віденської оперети. Цей підхід пізніше вплинув на диригентів, таких як Густав Малер, Бруно Вальтер та Герберт фон Караян, які у своїх інтерпретаціях «Летючої миші» та «Циганського барона» підкреслювали динамічну та драматичну функцію вальсу.

Таким чином, музично-диригентський аспект творчості Йоганна Штрауса демонструє, що вальс у віденській опереті XIX століття є не просто танцем, а ключовим засобом драматургічної та емоційної побудови, що формує ритмічну та тематичну тканину сценічного твору. Завдяки цьому оперети Штрауса залишаються живими на сцені, а його вплив на подальший розвиток оперети та музично-театральної практики є незаперечним.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження показало, що вальс у творчості Йоганна Штрауса-молодшого є центральним структурним та драматургічним елементом віденської оперети XIX століття. Він не лише виконує танцювальну функцію, але й слугує засобом вираження емоційного стану

персонажів, інтегрується у сюжетні лінії та підкреслює характер сценічної дії. Аналіз творів, зокрема «На прекрасному блакитному Дунаї», «Летюча миша» та «Циганський барон», виявив закономірність у побудові серій контрастних вальсів, органічному поєднанні ліричних та енергійних фрагментів, що формує цілісну музично-драматургічну конструкцію.

Диригентсько-інтерпретаційний аспект творчості Штрауса виявляється у необхідності точного артикулювання контрастних музичних образів, регулювання темпу та динаміки, збереження ритмічної легкості та танцювальної природності, а також у створенні безперервного музично-емоційного потоку на сцені. Використання складної ритмічної структури, гнучкої агогіки та прозорої інструментації дає змогу диригенту підкреслити драматичну та психологічну функцію вальсу, посилюючи театральний ефект постановки.

Таким чином, вальс у віденській опереті Штрауса виступає не просто музичною формою, а інтегральним засобом драматургії та емоційної комунікації, що визначає його вплив на подальший розвиток оперети та музично-сценічної практики. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з аналізом конкретних диригентських інтерпретацій, порівнянням виконання вальсів у різних постановках та вивченням їхнього впливу на сучасне музично-сценічне виконання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Buffalo State College. (n.d.) Johann Strauss II and the Viennese Waltz. URL: https://digitalcommons.buffalostate.edu/srcc-sp21-arts/6/?utm_source.

2. Fouché, P.J.P., & Strauss, E. (2024) The Waltz King, Johann Baptist Strauss II (1825–1899):

Psychobiography from a componential creativity perspective. URL: https://www.researchgate.net/publication/379537817_The_Waltz_King_Johann_Baptist_Strauss_II_1825-1899_a_psychobiography_from_a_componential_creativity_perspective.

3. Naxos. (n.d.) Strauss: Most Famous Waltzes [Sound recording]. URL: https://www.naxos.com/CatalogueDetail/?id=8.550152&utm_source.

4. Redondo, M.S. (2023) Jacques Offenbach and Johann Strauss II: Operettas, Waltzes, and the Value of Brands. URL: https://ideas.repec.org/h/spr/sprchp/978-3-031-43226-2_9.html.

5. Yang, J. (2023) An empirical study of timing in the recordings of “The Blue Danube”. URL: https://www.musau.org/parts/neue-article-page/view/135?utm_source.

REFERENCES

1. Buffalo State College. (n.d.) Johann Strauss II and the Viennese Waltz. Retrieved from: https://digitalcommons.buffalostate.edu/srcc-sp21-arts/6/?utm_source.

2. Fouché, P.J.P., & Strauss, E. (2024) The Waltz King, Johann Baptist Strauss II (1825–1899): Psychobiography from a componential creativity perspective. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/379537817_The_Waltz_King_Johann_Baptist_Strauss_II_1825-1899_a_psychobiography_from_a_componential_creativity_perspective.

3. Naxos. (n.d.) Strauss: Most Famous Waltzes [Sound recording]. Retrieved from: https://www.naxos.com/CatalogueDetail/?id=8.550152&utm_source.

4. Redondo, M. S. (2023) Jacques Offenbach and Johann Strauss II: Operettas, Waltzes, and the Value of Brands. Retrieved from: https://ideas.repec.org/h/spr/sprchp/978-3-031-43226-2_9.html.

5. Yang, J. (2023) An empirical study of timing in the recordings of “The Blue Danube”. Retrieved from: https://www.musau.org/parts/neue-article-page/view/135?utm_source.

The waltz as a structural and dramaturgical factor in the Viennese operetta of Johann Strauss: genre-stylistic and conductor-interpretative dimensions

Diliaver Midatovych Osmanov
Honored Art Worker of Ukraine,
Associate Professor,
Professor of the Department of Opera
and Symphony Conducting
National Music Academy of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7883-3828

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article examines the role of the waltz in the structure of the Viennese operetta of the 19th century, focusing on the works of Johann Strauss II, one of the most prominent representatives of Austrian musical culture in the second half of the 19th century. The research methodology is based on a comprehensive approach that integrates musicological, genre-stylistic, historical-cultural, and conductor's interpretative analysis. Special attention is given to the conductor-interpretative aspect, which defines the specifics of performing the waltz as a key musical-dramaturgical element of the operetta. The study analyzes the main genre and stylistic features of Strauss's waltzes, including The Blue Danube, Die Fledermaus, Der Zigeunerbaron, and others, identifying patterns in the construction of series of contrasting waltzes, the combination of lyrical and energetic fragments, and the integration of the dance form into the operetta's dramaturgical structure. The article examines conducting principles such as tempo and dynamics regulation, phrasing, and balancing between dance-like lightness and symphonic integrity, which ensure emotional expressiveness and stage effectiveness. It is demonstrated that the waltz in Strauss's works is not merely a decorative genre element but an integral means of musical-dramaturgical construction, capable of conveying characters' emotional states, creating musical-theatrical color, and influencing the development of performance traditions. The prospects for further research are outlined, including comparative analysis of various productions, study of specific interpretations, and examination of their impact on contemporary musical-stage practice.

Keywords: Johann Strauss II, Viennese operetta, waltz, conducting interpretation, musical-dramaturgical analysis, dance music, waltz symphonization, stage performance, musicology, 19th century.